

A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés*

1. Bevezetés. – A reál tudományokban az elméletek kidolgozása során rögzítették és rögzítik az alapfogalmakat és a közöttük bizonyítottnak tekinthető módon fennálló összefüggéseket, vagyis az axiómákat (alaptörvényeket), majd ezek alapján vezetnek be további származtatott fogalmakat, és a tudományterület módszereivel igazolják a tudományos törvényeket. A nyelvészetben egy általánosan elfogadott alapfogalom- és axiómarendszer és az erre támaszkodó terminológia hiánya a különböző nyelvészeti ágak közötti megértést nehezíti. Az egységes fogalmi rendszer hiánya akadályozza a tudományos megismerést, és a fogalmak értelmezése és leírása helyett a definíciókról és elnevezésekről való vitákhoz vezethet. „A tudományágakon belül a paradigmák konfliktusai gyakorta korlátozzák a gyümölcsöző vitákat” (LÉVY 2008: 10). A szaknyelvkutatás és a terminológia egyik alapfogalma a *terminus* – azonban a két diszciplínában nem ugyanazt értik alatta,

* Köszönettel tartozom a tanulmány lektorának számos javaslatáért, különösen a tájnyelvi szó-készlet osztályozásával kapcsolatos megjegyzéseimért.

vagyis nem ugyanazt a fogalmat jelöli ez a szó; másrésről a két terület kutatási módszerei többnyire különböznek egymástól.

Bár triviálisnak tűnhet, de fontosnak tartom megjegyezni az alábbiakat. A nyelv-változat-típusok elkülönítése osztályba sorolást jelent, az osztályozás pedig a tudományos kutatás alapvető módszere. Az osztályozás sokféle szempontra épülhet, ennek megfelelően egy halmazból kialakítható alosztályok száma és azok összetétele függ az osztályozás szempontjainak megválasztásától. Ha a halmaz tagjait egyszer egyik, máskor másik kritérium alapján kategorizáljuk, akkor egymástól jelentősen eltérő alosztályokat hozunk létre. Az osztályozás az osztályozandó sokaság tulajdonságainak mérésével való meghatározásán alapszik. Ebből az következik, hogy az osztályba sorolás függ a mérésével meghatározandó paraméterek megválasztásától, és a mérési módszertől (FÓRIS 2008a, 2008b).

E tanulmány egyik célja áttekinteni a szaknyelvkutatás néhány alapfogalmát. A terminológiai megközelítésre vonatkozó vizsgálataim eredményei megtalálhatók korábbi írásaimban (pl. FÓRIS 2005, 2007a). Tanulmányom másik célja, hogy a szaknyelvek leírásának különböző megközelítési módjai közül megvizsgáljak néhány, a szociolingvisztikában alkalmazott szaknyelvi modellt és vizsgálati módszert.

2. A magyar szaknyelvkutatás előzményei. – A magyar szaknyelvkutatás gyökereit a nyelvújításhoz és az annak során kialakult nyelv műveléshez szokták kötni, amelyeknek a vizsgálatunk szempontjából legfontosabb jellemzői a következők.

A) **A magyar nyelvújítás.** – Az európai nyelvekben különböző időpontokban és eltérő módon jelent meg az igény a nemzeti nyelvek szakszókincsének bővítésére, rendszerezésére. Ez a folyamat időben és módszereiben eltért az egyes nyelvterületeken (vö. BALÁZS–DEDE szerk. 2008). A reformáció, a felvilágosodás mozgalma, a nemzetközi tudományos élet kialakulása, az egyes nemzetek önállósodási törekvései stb. mind hatással voltak a latin nyelv egyeduralmának fokozatos megszűnésére, a nemzeti nyelvek oktatásban, tudományban, gazdaságban való egyre nagyobb mértékű térhódítására.

A magyar nyelv történetében különösen fontos periódus volt a nyelvújítás időszaka, melynek során a szaknyelvek megújításával, elsődlegesen – korabeli szóhasználattal – a helyes magyar „műszavak” és „műkifejezések” megalkotásával foglalkoztak. A XVIII–XIX. században lezajlott orvosi, matematikai, fizikai, növényteni, irodalmi stb. magyar szóalkotásokat „műszótárakban” (mai szóval: szakszótárakban) rögzítették (részletesen l. TOLNAI 1929; KOVALOVSKY 1955; PAIS szerk. 1955; FÁBIÁN 1984; FÓRIS 2005: 11–21).

A nyelvújítás célja közérthető magyar szavak megalkotása, a „magyarosítás” volt. Arra törekedtek, hogy a magyar nyelv szabályainak figyelembevételével minél több belső keletkezésű szót alkossanak, és hogy lehetőleg ne tükörfordításokat hozzanak létre, hanem a fogalom jellemzői alapján a már létező terminológiai rendszerbe illő, legtalálhatóbb szót vagy kifejezést alakítsák ki. Ezért is nevezték *szóalkotás*-nak és nem fordításnak a tevékenységüket. Mivel a példaként követett európai nemzetek nyelveiben a legtöbb tudományos fogalomnak volt megnevezése, a magyarok számára a fő feladatot nem a fogalmak létrehozása és rendszerezése jelentet-

te, hanem a már létező fogalmak magyar elnevezésének megtalálása, egyfajta „nyelvi szabványosítás”. Ennek megfelelően a fogalmak és a terminusok rendszerbe állításának, a terminológiai rendszer kidolgozásának kérdése, valamint a jelentésmegadás feladatai háttérbe szorultak, inkább a szakemberek feladatai közé tartoztak.

Az új szavakkal és kifejezésekkel szemben számos elvárást támasztottak. Fontosnak tartották, hogy az új szó a) szabatos, egyértelmű, b) alkalmas, c) szemléletes, d) helyes és magyaros, e) hajlékony, f) egyöntetű, g) állandó, h) és a meglévő rendszerrel összhangban levő legyen (KLÁR–KOVALOVSKY 1955: 41–3). Ezeken kívül azt is fontosnak tartották, hogy minden szó egy tudományágon belül csak egy fogalmat jelöljön, a fogalom lényegét világosan fejezze ki és rövid, találó legyen (KLÁR–KOVALOVSKY 1955: 44). – Ezek a követelmények a valóságban azonban gyakran nem teljesülnek, és nem is mindig teljesülhetnek (FÓRIS 2005: 15–21).

Az elveknek megfelelően alkotott szavakkal egyes esetekben jól sikerült megoldani a feladatot – például kifejezőre és pontosra sikerültek a *téglalap* és a *téglatest* szavak, más esetekben kisebb sikerrel jártak – például a ma használatos, latin eredetű *sinus* szónak számos formája versengett egymással a XVIII–XIX. században: *kebel*, *közöböl*, *végtáv*, *félhúr*, *öböl*, *csüngöny*, *függöny* (KERESZTESI 1935, idézi PELLE 2005). Számos példát találhatunk a kémia nyelvének megújításáról is SZÓKEFALVI-NAGY (1972) írásában – amiből szintén kitűnik, hogy a tudományos fogalmakat adottnak tekintették, és fő feladatuknak a magyaros szóalakok megteremtését tartották.

A szóalkotás módjait és elveit általánosnak, az egész nyelvre kiterjesztendőnek és érvényesnek tekintették. FÁBIÁN PÁL megállapítása szerint „a szóalkotás módjaiban nincs különbség: a gazdasági élet új szavait ugyanazokkal az eszközökkel hozzák létre, mint az irodalom szavait: a nyelvújítás szóalkotási módjainak valamelyikén” (FÁBIÁN 1955: 223).

B) A nyelv művelés kialakított elvei. – A nyelv művelés az ismeretterjesztést szolgálja, egyfajta oktatási rendszeren kívüli oktatási forma, melynek célja megtanítani a magyar nyelv nyelvtani szabályait azoknak, akik azt nem ismerik elég jól, így például a (nem nyelvész) szakembereknek.

A „megfelelő szók csinálásához”, új szakszavak alkotásához kettős ismeretre van szükség: a fogalmakat és a szóalkotás szabályait is ismerni kell. Ezért vált fontosná, hogy a szakemberek számára útmutatókat készítsenek a grammatikai, de főleg a szóalkotási szabályokról. A fentebb idézett KLÁR–KOVALOVSKY-féle munkában is a „műszavak és műkifejezések” alkotásának módjait veszik számba és ismertetik.

Ugyanezt a célt érjük tetten a szaknyelvekkel foglalkozó nyelv művelő kiadványokban. Szemléletes példa GRÉTSY LÁSZLÓ „Szaknyelvi kalauz” című, 1964-ben kiadott könyve. Az előszóban írja a szerző: „Ez a könyvecske nem a nyelvészhez s nem is az előszóiban olyan gyakran emlegetett „nagyközönséghez” szól elsősorban, hanem a technikushoz és a mérnökhöz, a kémikushoz és a közgazdászhoz, a szerkesztőhöz és a szakfordítóhoz, a matematikushoz és a jogászhoz, tehát általában a *szakemberhez*. Azokhoz szól, akik valamely szakterületnek, tudományágnak, szakmának hivatott ismerői, gyakorlott művelői, s azokról a műszóhasználati és nyelvhelyességi kérdésekről szól [...], amelyekkel e szakemberek mindennapi munkájuk

végzése, hivatásuk gyakorlása, szaktudományuk művelése közben kerülhetnek szembe” (GRÉTSY 1964: 7–8). Tehát a könyv szakemberek számára készült nyelvi tanácsadó, ismeretterjesztő, melyben megtaláljuk a helyesírás, a szóalkotás, a mondattan legfontosabb kérdéseit, a helyes és helytelen formák bemutatását. A példákat szakszövegekből válogatta a szerző.

A nyelvművelés tehát magától értetődőnek tekintette, hogy a szakértők a fogalmakat ismerik; abban segítette a szakembereket, hogy a magyar nyelv szabályainak megfelelő, szabatos szavakat, kifejezéseket és mondatokat hozhassanak létre és használhassanak. Nem céljuk tehát a szaknyelvek összetett kérdéskörének a tanulmányozása, sokkal inkább tájékoztatás, ismeretek közvetítése. A nyelvművelés mély nyomot hagyott a magyar szabványosításban is, ahol a szakemberek a terminusok jelölőjének kialakításában ma is elsősorban a „magyarosság” követelményét tartják szem előtt.

A nyelvművelés célkitűzései között tehát nem szerepel a szaknyelvekkel kapcsolatos kutatások végzése, feladata a magyar művelt köznyelv kialakult és elfogadott szabályainak és normáinak a terjesztése.

3. A nyelvváltozat-típusok modelljei és a nyelvváltozat-típusok megnevezése. – A tudományos megismerés eredményét általánosan modellekkel szokás megadni. Ennek megfelelően a szaknyelvekre vonatkozó ismeretek is különböző modellekkel írhatók le.

A) Általános és speciális nyelvek (nyelvváltozatok) modelljei. – A nyelv valamely változatának a vizsgálata szükségessé teszi a nyelvrendszer egészének az ismeretét, ugyanis bármely kiragadott nyelvváltozat a többi nyelvváltozattal és a nyelv egészével szoros kapcsolatban van, jellemzőit ebben az összefüggésben lehet hitelesen megadni. Ebből ered a szaknyelvkutatásnak az a metodikai törekvése, hogy a szaknyelvet a köznyelvhez viszonyítva vizsgálja. A köznyelv e t a l o n szerepére a későbbiekben térek ki. BERGENHOLTZ és TARP (1995: 16–20) elemzi részletesen a különböző általános és speciális nyelvi modelleket, az ő írásuk alapján foglalom össze e modellek típusait.

a) Az egyik modell szerint az általános nyelv magába foglalja a köznyelvet és a speciális nyelveket is, így a nagyobb halmaznak, az általános nyelvnek a része a szaknyelvek halmaza. A köznyelv tehát szintén az általános nyelv egy részhalmaza. (A magyar szakirodalomban ebben az értelemben az *általános nyelv = nemzeti nyelv*.)

b) Egy másik modell képviselői ezzel ellentétes nézeten vannak, szerintük minden általános nyelvi lexéma a speciális nyelvekben gyökerezik. Eszerint a modell szerint a nagyobb halmaz a speciális nyelvek összességének halmaza, és ennek részhalmaza az általános nyelv. (A magyar szakirodalomban ebben az értelemben az *általános nyelv = köznyelv*.)

c) Egy harmadik nézőpont szerint kommunikációs szempontból az általános nyelv és a speciális nyelvek teljesen elválaszthatóak egymástól, mivel különböző szituációkban használatosak. A szakemberek közti kommunikáció és az általános, mindennapi kommunikáció teljesen különválnak, ennek megfelelően két különálló halmazzal illusztrálhatóak.

d) Létezik egy olyan modell, amely az általános nyelv létezését megkérdőjelezi, arra alapozva, hogy minden egyes nyelvhasználati szituációnak specifikus célja van, ebből következően minden egyes nyelvváltozat speciális nyelvnek tekinthető. BERGENHOLTZ és TARP példája szerint az orvosi témájú regény, a pornográf magazin és az orvosi szakkönyv nyelve ebben a modellben egyaránt különböző speciális célú nyelveknek minősülnek.

e) Egy másfajta modell szerint az általános nyelv és a speciális nyelvek csak részben különülnek el egymástól, és a két nagy halmaznak van egy közös metszete. Ezt a modellt arra alapozzák, hogy a valóságban a speciális nyelvek az általános nyelv elemeinek csak egy részét használják, és fordítva, a speciális nyelvek egyes elemei az általános nyelvben is megtalálhatók, például grammatikai elemek és lexikai egységek. A speciális célú nyelvhasználat lexikai elemeinek nagy része és egyes regiszter-specifikus szerkezetek nem fordulnak elő az általános nyelvhasználatban, és az általános nyelvben használt lexikai elemek mindegyike sem használatos a speciális nyelvekben.

Az ismertetett modellek külön-külön egy-egy megadott célra jól használhatók, ugyanakkor nem univerzálisak, de ez nem is várható el tőlük. Egyetlen közös motívumuk az általános ↔ speciális dichotómia, de ez által túlságosan le is egyszerűsítik e bonyolult összefüggésrendszert.

E modellek alapján is megállapíthatjuk, hogy a nyelvváltozat-típusok sokféle módon kategorizálhatók, és nincs „általánosan elfogadott megoldás” az osztályozásukra. Az egyes modelleket úgy írták le, hogy adott vizsgálatokhoz egy-egy csoport céljának megfeleljenek. Számos, egymástól eltérő szempont alapján vizsgálták a nyelvváltozatokat, ezért kategorizálták a szaknyelveket önálló nyelvváltozatként, rétegnyelvként, alnyelvként, csoportnyelvként stb.

B) A szakmai tevékenységhez kapcsolódó elnevezések. – A nyelvészek általában fontosnak tartják, hogy a szóalak kifejezze a jelölt fogalom tartalmát, de legalábbis utaljon annak valamely fontos tulajdonságára. A jelölt fogalom különböző értelmezését látjuk megjeleníteni a 'szaknyelv' fogalom megnevezéseinek nagy számában és változatosságában.

A magyar szakirodalomban a társadalmi nyelvváltozatokat többek között szaknyelvekre és csoportnyelvekre osztják, de számos további kategória létezik, további jelölőkkel (amelyek gyakran szerzőnként is változnak). Az angol nyelvű közleményekben az *általános célú nyelvhasználat*-ot (*language for general purposes*, rövidítve *LGP*) és a *speciális célú nyelvhasználat*-ot (*language for special purposes*, rövidítve *LSP*) különítik el egymástól. A *speciális nyelv* (angol *LSP*) elnevezés valójában ernyőterminusnak tekinthető, amely sokféle nyelvváltozatot foglal magába: a különböző szaknyelveket, csoportnyelveket, hobbinyelveket stb. A magyar *szaknyelv* szót egyes esetekben az angol *LSP* fogalmának feleltetik meg, máskor azonban kifejezetten a különböző konkrét szakmák, foglalkozások, tudományágak nyelvzetét értik rajta. Ennek következménye, hogy gyakran nem férnek bele a kategóriába a szabadidős tevékenységek, ezért a magyar nyelvű szakirodalomban például a sportnyelvről író szerzőknek indokolniuk kell, miért a szaknyelvek és nem a csoportnyelvek közé sorolják a sportnyelvi vizsgálatokat, míg angol nyelvű közleményekben elegendő, ha *LSP*-ként, *speciális nyelvként* emlegetik.

A szaknyelvek elnevezésére sokféle lexéma használatos különböző nyelvekben. Például olaszul: *tecnoletti, lingue speciali, linguaggi settoriali, linguaggi specialistici, microlingue, sottocodici*; németül: *Sondersprache, Fachsprache*; franciául: *langues spéciales, langages spéciaux, langues de spécialité*; angolul: *Language for Special Purposes, Language for Specific Purposes* stb. (ABLONCZYNÉ 2006: 20–3).

A magyar szakirodalomra és a szaknyelvek elnevezésére nagy hatást gyakorolt DÁNIEL (1982) sokat idézett tanulmánya, melyben a *szaknyelv* elnevezés helyett az angol *Language for Specific Purposes* mintájára a *szakmai nyelvhasználat*, a *tudományos nyelv* helyett pedig a *tudományos nyelvhasználat* megnevezések mellett foglalt állást – ezzel a magyar nyelvű szakirodalomban megalapozta ennek az elnevezésnek a terjedését. Az osztályozás bizonytalanságából adódóan a fogalom elnevezéséről zajló vita máig sem hagyott alább. BAŃCZEROWSKI 2003-as tanulmányában például a szaknyelvkutatásról mint külön tudományágról ír és azt *technolingvisztikának* nevezi, 2004-es tanulmányában pedig a *technolektus* jelölő mellett foglalt állást (BAŃCZEROWSKI 2003, 2004). A legelterjedtebb megnevezés magyarul – talán rövid és kifejező volta miatt – mégis a *szaknyelv* alak maradt.

4. A szociolingvisztika és a szaknyelvkutatás. – A szociolingvisztika tárgykörébe tartozik a nyelv és a társadalom kapcsolatainak, egymásra hatásának vizsgálata. Ebből következik, hogy a szaknyelvekkel – mint behatárolható társadalmi csoportok által beszélt nyelvváltozatokkal – kapcsolatos kérdések is e területen legyenek feltárva. Ennek a diszciplínának több részterületen megvannak a kidolgozott, kipróbált vizsgálati módszerei, amelyek egyrészt a területi nyelvváltozatok, másrészt a társadalmi nyelvváltozatok leírására szolgálnak. Számos vizsgálati módszer részletesen megtalálható a szakkönyvekben. Legfontosabb jellemzőjük, hogy kontrasztív, összehasonlító eljárásokon alapulnak, a köznyelv és a vizsgált nyelvváltozat-típus jellemzőit vetik össze. Ezekben a módszerekben központi helyet foglal el a köznyelv, amely etalon szerepet tölt be.

A) **A nyelvváltozatok osztályozása.** – A szociolingvisztika alap tétele, hogy a nyelvhasználat és a társadalom szoros összefüggésben van egymással, és a társadalmi környezet befolyással van a nyelvhasználatra, a nyelvhasználat pedig hatással lehet a társadalomra. WARDHAUGH így fogalmazza meg a nyelv és társadalom közti viszonyt: „A nyelv és a társadalom között sokféle kapcsolat lehetséges. Ilyen kapcsolat az, hogy a társadalom struktúrája befolyásolhatja vagy meghatározhatja a nyelv struktúráját és/vagy a nyelvi viselkedést” (WARDHAUGH 1995: 15). A nyelvhasználat tehát függ a nyelven kívüli – társadalmi, szociológiai – tényezőktől. „Ma már evidenciának tekinthető, hogy a társadalmi rétegzettségnek törvényszerű következménye a nyelvhasználati rétegződés” – írja KISS JENŐ (1995: 13). Ennek a felismerésnek az eredménye, hogy a nyelvhasználat kérdéseit elkezdtek társadalmi tényezők alapján értelmezni.

Az általánosan elterjedt megközelítés ellenére az osztályozás szempontjaiban azonban nem sikerült egyezésre jutni. GRÉTSY húsz évvel ezelőtti írásában megállapítja, hogy „külföldön, itthon is se szeri se száma a nyelvváltozatok csoportosítására irányuló kísérleteknek, valamiféle egységes felosztás kikristályosodását azonban nehezíti, sőt, szinte lehetetlenné teszi, hogy a megközelítés módjai, szem-

pontjai mások és mások” (GRÉTSY 1988: 86); valamint hogy „a csoportosítások már csak azért is nagyon eltérnek egymástól, mert a kutatók nem mindig ugyanazt értik valamely megnevezésen” (i. h.). BENKŐ is arra hívja fel a figyelmet, hogy nehezíti a tudományos munkát „az az óriási mértékű, nem csak magyar, hanem nemzetközi viszonylatban is meg nyilvánuló szemléleti, kategorizálási és terminológiai zűrzavar, amely e téren uralkodik” (BENKŐ 1988: 16).

Korábban a társadalmi nyelvváltozatokat főként a szókinszbeli eltérések alapján osztályozták. „Félrevezető lehet a társadalmi nyelvváltozatok két típusának a megnevezése: *csoportnyelvek* és *szaknyelvek*. Nincs ugyanis szó *nyelvekről*, hanem elsősorban vagy kizárólag *szókészleti* eltérésekről. A *szaknyelvekre* az jellemző, hogy logikailag és nyelviileg rendezett, definiált, kodifikált s közérdekű terminológiájuk van. A *csoportnyelvekre* pedig az, hogy *szókészletük* nem kötődik bevett foglalkozásokhoz, állandó cselekvési formákhoz, jól elkülöníthető szociológiai csoportokhoz s a *szaknyelvekhez* viszonyítva inkább magánérdekűek” (KISS 1995: 75). GRÉTSY (1988) több indokot sorol fel arra, miért tartja célszerűnek a *szaknyelvek* és más társadalmi nyelvváltozatok elkülönítését egymástól.

HAJDÚ MIHÁLY „A csoportnyelvekről” című kötetében a köznyelvtől eltérő nyelvváltozat-típusokat nevezi csoportnyelveknek – tehát a társadalmi és területi változatok minden fajtáját –, mint írja: „az egységesnek fölfogott nyelven belül minden olyan nyelvi jelenség a témakörébe tartozik, amely ettől az egységes nyelvtől (köznyelvtől) eltér, akármennyi ember is használja vagy használta, de kommunikatív célja kétségtelenül kimutatható” (HAJDÚ 1980: 9). A SEBESTYÉN által leírt rendszerben (1988: 117–8) a társadalmi nyelvváltozatok elnevezése csoportnyelv, amelyet négy további részre oszt: a) *szaknyelvekre*, b) *hobbynyelvekre*, c) *életkori nyelvváltozatokra*, d) *argóra*. Egészen másként osztályozza a nyelvváltozatokat WACHA (1992: 89–90), aki a *szaknyelveket* külön csoportba sorolja a „foglalkozásbeli rétegződés” alapján, és külön kategóriába teszi a társadalmi rétegződés szerinti nyelvváltozatokat.

Ebből a rövid áttekintésből is látszik, hogy a társadalmi nyelvváltozatok osztályozása a magyar nyelvészeti szakirodalomban nem teljesen egységes (a magyar nyelvi rétegződést bemutató modellekről l. TOLCSVAI NAGY 2003). A legelfogadottabb, széles körben használt és oktatott a KISS-féle osztályozás, amely szerint (KISS 1995: 74 alapján) a magyar nyelv mai nyelvváltozat-típusait az alábbi három nagy csoportba osztjuk: 1. *köznyelvi változatok* (beszélt és írott köznyelv), 2. *társadalmi változatok* (*csoportnyelvek* és *szaknyelvek*), 3. *területi változatok* (*nyelvjárások*). Eszerint a társadalmi nyelvváltozatok közé a *szaknyelvek* és *csoportnyelvek* tartoznak; mint említettem, nyelven kívüli tényezők, az egyének társadalomban betöltött szerepe, foglalkozása, időtöltése alapján való osztályozás szerint.

Az 1970-es évektől újabb nyelvészeti ágak jelentek meg, és ezzel egy időben a köznyelvi vizsgálatokon túl a különböző *szaknyelvek* mondattani, szövegtani, pragmatikai vizsgálata is elindult. Az a megállapítás, hogy a *szaknyelvek* a köznyelvtől nem pusztán szókinszükben különböznek, hanem számos egyéb jellegzetességükben is, hatást gyakorolt a további kutatásokra. Az új vizsgálatok túlmennek a szókinszvizsgálatokon, és más jellemzők megállapítását is célul tűzik ki.

B) A szaknyelv fogalmának értelmezése. – Abban a legtöbb szerző egyetért, hogy létezik a nyelvváltozatok között egy „szaknyelv” kategória, azonban a fogalom tartalmát különbözőképpen határozzák meg, emiatt e terminus egyértelmű definiálása is nehézségekbe ütközik. „A szaknyelv definiálására irányuló felfogások közös vonása, hogy a fogalmat a köznyelvtől való elkülöníthetőségben próbálják megragadni” – írja KURTÁN (2003: 38). Ez természetes, hiszen – mint fentebb láttuk – a szociolingvisztikai módszer ezen a kontrasztív eljárásan alapul.

Több szerző arra irányítja a figyelmet, hogy megfelelő-e, kifejező-e maga a megnevezés, vagyis nyelvnek tekinthető-e a szaknyelv (pl. DÁNIEL 1982). PUSZTAI ISTVÁN szerint „A szaknyelv valóban nem autonóm nyelvrendszer, de rendszer, mégpedig az irodalmi nyelvhez és a köznyelvhez viszonyított különbségek rendszere. E különbségek, melyek részben minőségiek, részben mennyiségiek, alkotják azokat a megkülönböztető ismertetőjegyeket, amelyek a szaknyelvet a nemzeti nyelv egyik változatává, azaz alárendelt fogalmává teszik” (PUSZTAI 1982: 67). Vagyis PUSZTAI ISTVÁN értelmezése szerint a nemzeti nyelv több osztályra bontható, és ezen osztályok között a központi magot az irodalmi és köznyelv alkotja, ennek egyik kiegészítő rendszere a szaknyelv. HAJDÚ MIHÁLY (1980: 18) a csoportnyelv megnevezést tág értelemben, a nyelvváltozat-típusok összefoglaló terminusaként használja, és ennek egyik alkategóriájaként írja le a szaknyelvet: „a szaknyelv jó összefoglaló neve azoknak a csoportnyelveknek, amelyek foglalkozásokhoz kötődnek, illetőleg egyik meghatározójuk a szakmai azonosság”. HAJDÚ még azt is hozzáteszi, hogy „nyugodtan nevezhetjük a foglalkozási, foglalatossági, valami iránti vonzódási stb. alapon elkülönülő, helyesebben tömörülő csoportok nyelvét szaknyelvnek” (i. m. 18–19). KURTÁN (2003: 39–44) részletesen áttekinti a *szaknyelv* különböző értelmezéseit: a szaknyelvet mint csoportnyelvet, mint alnyelvet, mint funkcionális stílust, mint nyelvváltozatot és mint regisztert határozza meg. ABLONCZYNÉ (2006: 20–5) lényegre törő összefoglalást ad a szaknyelvi vizsgálatok elveiről, és kiemeli, hogy a szociolingvisztikai nézőpont új, fontos megállapításokra adott lehetőséget.

A szaknyelvek *regiszter*-ként való értelmezése az angol nyelvű szakirodalomból ered, ezért ezzel a terminussal érdemes részletesebben is foglalkoznunk. „Halliday a hangnem, a mező és csatorna együttállását, azaz metszetét a *regiszter* terminussal jelöli. Megkülönböztet h a s z n á l ó k , azaz szociális és társadalmi csoport szerinti változatokat – ezek neve *dialect* (ami nála mindig tágabb értelemben, ’csoportnyelv’ jelentésben szerepel), illetve h a s z n á l a t szerinti, azaz helyzeti és stilisztikai változatokat – ezek neve *register* (HALLIDAY 1964: 87 = 1968: 1949, vö még HALLIDAY 1978)” – idézi CSERESNYÉSI (2004: 43). Ennek alapján CSERESNYÉSI (i. m.) a regisztereket a formalitás szintjeiként kezeli, különbségüket „a beszélők közti távolsággal, a helyzet hivatalosságának az eltéréssel, illetve a beszéd és írás különbségével” tartja jellemezhetőnek. WARDHAUGH szerint „a regiszterek olyan szótári egységekből álló kollekciók, amelyeket különböző foglalkozási vagy társadalmi csoportokkal kapcsolunk össze. A sebészek, a pilóták, a bankmenedzserek, a könyvelők, a dzsesszrajongók és a stricik szókincse eltérő” (WARDHAUGH 1995: 48). – Mint látjuk, két különböző értelemben szerepel a szakirodalomban a *regiszter* megnevezés. CSERESNYÉSI megállapítja, hogy „ma a *regiszter* sztenderd meghatározása a brit nyelvészetben foglalkozási vagy »téma szerinti változat«, illetve »té-

ma, tárgy és tevékenység szerinti változat« (pl. orvosi, jogi, matematikai), amely főként szókészletében sajátos. [...] Ez a megközelítés elmosza a stilisztikai és csoportnyelvi változatok közötti határvonalat” (CSERESNYÉSI 2004: 43–4).

Mindezekből a szakirodalmi osztályozási kísérletekből világosan látszik az a szociolingvisztikai szemlélet, hogy az egyes társadalmi csoportok szociológiai jellegű, foglalkozás szerinti elkülönülése egyben speciális célú és speciális jellegzetességeket mutató nyelvi-nyelvhasználati jellemzőket is kimutathatóvá tesz. A szaknyelvekkel foglalkozó nyelvészek célja és feladata ennek megfelelően az, hogy kimutassák, melyek azok a nyelvi jellemzők, amelyek a szaknyelveket (vagyis az egyes foglalkozásokat űző emberek nyelvhasználatát) elkülönítik a köznyelvtől (vagyis a „normál, mindennapi” nyelvhasználattól). Ezért szükséges a) a szókincsbeli különbségek kimutatása, b) a szövegek szintaktikai jellegzetességeinek vizsgálata, c) a szövegszintű, főként statisztikailag kimutatható jellemzők analízise.

C) A szókincs osztályozása a szociolingvisztikai szakirodalomban. – Mint azt kifejtettem, a szaknyelvkutatásban a nyelvváltozat-típusok vizsgálatát többféle szinten végzik. Ezekben a vizsgálatokban a mai napig kulcsszerepet játszik a szókincs analízise és osztályozása.

Például a szokásos felosztásban három részre különítik el a szakszókinestet (KURTÁN 2003: 155; TOLCSVAI NAGY szerk. 2002): 1. köznyelvben is használt szavak (általános köznyelvi szókincs); 2. csak a szaknyelvekben használt szavak (közös szakszókincs); 3. speciális szakszavak – olyan szavak, amelyek csak egyetlen szaknyelvben használatosak (ez a csoport a szakirodalomban számos elnevezéssel szerepel: *terminus*, *terminus technicus* ~ *terminusz technikus*, *speciális szakszó*, *specifikus szakszó*, *nomenklatura* ~ *nómenklatúra*). E felosztásban tehát a nyelvváltozat-típusokban való előfordulásuk szerint osztályozzák a szavakat és kifejezéseket (vagyis tulajdonképpen a szakszövegekben előforduló lexémákat). Ebben a szemléletben a *terminus*-t a *speciális szakszó* szinonimájának tekintik. SEREGY (1989) különbséget tesz *terminológia* (szakszavak) és *nómenklatúra* (a szaktudományok speciális szavai) között. A szakszavak összességét nevezi *terminológiá*-nak – ebben a rendszerben a *szakszó* szinonimája volna a *terminus*, a *speciális szakszó* szinonimája pedig a *nómen* lenne. A „Nyelvi fogalmak kisszótára” (TOLCSVAI NAGY szerk. 2002) szerint a „terminológia: egy szaknyelv szakszavainak összessége” – a meghatározásból arra következtethetünk, hogy a *szakszó* szinonimája a *terminus*, vagyis a szakszavakat a terminusokkal azonosítja, lényegében egymás szinonimájának tekintik őket (akárcsak SEREGY). A szótár egy másik szócikkében viszont azt találjuk, hogy a „szakszó (latin kifejezéssel *terminus technicus* /*terminusz technikus*): olyan szó, amelyet egy bizonyos formában vagy jelentésben egy meghatározott szakma használ. A ~nak az adott szakmában mindig pontosan meghatározott jelentése van. A ~k legnagyobb része ismeretes és használatos a mindennapi beszédben is, jelentésük azonban nagymértékben különbözhet”. Eszerint a két meghatározás szerint a *terminus*, *terminus technicus* és a *szakszó* ugyanazt jelentené, vagyis denotatív szinonimák, tehát ugyanazt a fogalmat jelölnék. (A probléma részletezését l. FÓRIS 2007b.)

A magyar nyelvészeti forrásokban tehát több ellentmondás is felfedezhető, például egyrészt úgy foglalnak állást, hogy a szakszavakat egy meghatározott

szakma használja, k i z á r ó l a g szakmai nyelvhasználatban fordulnak elő; másrészt, hogy a szakszók legnagyobb része ismeretes és használatos a m i n d e n n a p i b e s z é d b e n i s .

A szociolingvisztika részét képező szaknyelvkutatás szóosztályait célszerűnek látszik összevetni a dialektológiában sikeresen alkalmazott szóosztályozási módszerekkel. „[A] tájszavaknak három fő típusát különböztetjük meg Szinyei óta: a valódi, jelentésbeli és alaki tájszavakat” – írja KISS (2002: 399, vö. még KISS 1998, 2001). A valódi tájszó a köznyelvi beszélő számára nem ismert, a jelentésbeli tájszó a köznyelvi szótól egy vagy több jelentésében különbözik, az alaki tájszó a köznyelvi szótól alakjában (tehát legalább egy beszédhangjában) különbözik. A „Magyar dialektológia” című könyvben HEGEDŰS (2001) a következő szempontok szerint foglalja össze a kategorizálást: „A tájszavak osztályozásának alapjául két egyetemes, azaz minden nyelvre érvényes kritérium szolgál: az alak és a jelentés (funkció), valamint a kommunikáció (a köznyelvi alapú érthetőség). Természetesen bármilyen kritériumot alkalmazunk (a két említettet és másokat is), a köznyelvhez való viszonyítás, tehát a kontrasztív alapállás változatlan marad. Ennek értelmében az első kritérium szerint a tájszavak köznyelvi megfelelőiktől a) vagy alakjukban, vagy b) jelentésükben (funkciójukban), vagy pedig c) mindkettőben különböznek. [...] A második kritérium szerint pedig vannak köznyelvi alapon érthető és vannak nem érthető tájszavak” (HEGEDŰS 2001: 376). E kritériumok képezik a tájnyelvi lexika osztályozásának alapját. KISS JENŐ (2002: 399) a valódi tájszavakat két további csoportra osztja: a) tulajdonképpeni tájszó, amelyek fogalma és szóalakja sem ismert a köznyelvben, és b) névbeli tájszó, amelyek fogalma igen, de szóalakja nem ismert a köznyelvben; továbbá bevezeti az alaki-jentésbeli tájszavak kategóriáját (így összesen a tájszavak öt csoportját különbözteti meg).

A nyelvjárási szókészlet feltárására nyelvatlaszokat és tájszótárakat készítettek. KISS JENŐ a tájszótárt olyan nyelvjárási szótárként határozza meg, „amely egy (vagy több) településnek vagy tájegységnek, illetőleg az egész nyelvterületnek csak azon lexikális elemeit tartalmazza, amelyek területi kötöttségűek, nincsenek meg a köznyelvben, illetőleg más alakban és/vagy jelentésben vannak meg, mint a köznyelvben” (KISS 2002: 392). Vagyis „egy helyi nyelvjárásnak vagy több nyelvjárásnak, esetleg egy tájegységnek a köznyelvhez viszonyított lexikai többleteit” (i. m.) gyűjtik össze a tájszótárakban.

A szaknyelvek szókincsében nincsenek – vagy csak minimális mértékben lehetnek – hangalaki eltérések. A szakszókincset írott források alapján gyűjtik és vizsgálják, az írott szakszövegekben pedig fonematikus eltéréseket nem találunk. Ezért egy, a KISS JENŐ-féle osztályozás analógiája szerint készülő szakszókincs-osztályozásból az alaki (fonematikus) és az alaki-jentésbeli csoportok vizsgálata nyugodtan elhagyható. Érdemes viszont a szóalakok különbözőségét vagy egyezőségét vizsgálni, ezzel egy ún. lexikai kategóriát bevezetni. Mint HAJDÚ írja a szakmai és kedvtelésből űzött csoportnyelvek vizsgálati kritériumairól: „Célunk ugyanis ebben az esetben nem a hangalak aprólékos megfigyelése és följegyzése, hanem a hangsor és jelentés viszonyának kutatása, a szakkifejezések használatának vizsgálata, vagyis jelentéstani megfigyelés” (HAJDÚ 1980: 30).

A szakszókészlet vizsgálata során az osztályozás szempontjai tehát a szóalak és a jelentés (funkció), valamint a kommunikáció (a köznyelvi alapú érthetőség) lehet. Ennek alapján három nagy csoportra oszthatjuk a szakszókészletet, az első csoportot pedig további kettőre – így összesen négy csoportot különböztetünk meg:

1. **V a l ó d i s z a k s z ó** – a köznyelvi beszélő nem érti, nem ismeri fel, jelentésében és alakjában is különbözik a köznyelvi szavaktól. E csoportot további két részre oszthatjuk:

a) **a k o n k r é t s z a k s z ó** – a köznyelvben lexikai (és fogalmi) hiány miatt sem a szóalak, sem a fogalom nem ismert, a szóalak és a fogalom is csak a szaknyelvben ismert, pl. *diferencia hányados*, *predikátum*;

b) **l e x i k a i s z a k s z ó** – a köznyelvben a fogalom ismert (de más jelölővel), a szaknyelvben használt szóalak nem ismert (ezen belül több alcsoport elkülönítése lehetséges – teljes fogalmi egyezés [szinonímia], részleges egyezés [rész-egész viszony, alá-fölrendeltségi viszony]), pl. *stroke* (ejtsd: *sztrók*, kny. *gutaités*, részviszonyban: *agyvérzés*), *diftéria* (kny. *torokgyík*).

2. **J e l e n t é s b e l i s z a k s z ó** – a köznyelvi szóval alakilag megegyezik, de egy vagy több jelentésében különbözik tőle, pl. *lóerő*, *zöld* (az első a fizikában teljesítményt, a második egy elemi részecskét jelöl).

3. **K ö z n y e l v e l k ö z ö s s z a k s z ó** – amely szóalakjában és jelentésében is megegyezik a köznyelvi szóval, de az adott szakma szókincséhez hozzátartozik. Pl. *erő*, *sebesség* (fizika); *összeg*, *különbség* (matematika); *sejt*, *bőr* (biológia); *hegy*, *domb*, *folyó* (földrajz); *oldat*, *vegyület* (kémia).

Látszólag a 3. csoport magába foglalja a teljes köznyelvi szókincset. Azonban az egyes szaknyelvi rétegek ebből a közös szókészletből csak bizonyos részeket használnak fel. A példaként felsorolt szavak közül meg lehet határozni, hogy melyik tartozik elsődlegesen egy-egy jól behatárolható tudomány- vagy szakterülethez. Például a fizika és nyelvtudomány köznyelvben is használt szavai (pl. *erő*, *szó*), valamint a kovács- és a pékmesterség köznyelvben is használt szavai (pl. *üllő*, *kovász*) a köznyelvben is jól elhatárolható csoportba tartoznak.

Ez az összesen tehát négy részes csoportosítás a szaklexika teljesebb osztályozását teszi lehetővé a jelenleg használatos hármass csoportozáshoz képest, mert bevonja a negyedik csoportba tartozó szaknyelvi szókincs jelentős részét is, valamint figyelembe veszi a lexikai, a jelentésbeli és az alaki különbözőségeket.

A szaknyelvek között egyre jobban kialakuló átfedés és a szókincs egyre nagyobb mennyisége azonban megnehezíti a szakszavak ilyen jellegű egyértelmű tipizálását.

5. A szociolingvisztikai szemléletű szaknyelvi vizsgálatokból levonható következtetések. – A fentiek alapján összefoglalom, milyen főbb következtetéseket vonhatunk le a szaknyelvekről és a szaknyelvtudatásról.

1. A napjainkra kialakult szaknyelvtudatás a szociolingvisztika szemléletmódjával közelíti meg a szaknyelvek kérdéskörét.

2. A szaknyelvi vizsgálatok kiindulópontja, hogy a köznyelv az a központi kategória, amely az etalon szerepét tölti be, és ehhez

viszonyítva végezhető a kategorizáció. Ez a szemléletmód azért bizonyulhatott hasznosnak, mert a köznyelv megismerése és leírása után a szaknyelveknek már csak azokat a jellemzőit kell leírni, amelyekben a köznyelv és a szaknyelvek eltérnek egymástól. Ebben a kontrasztív szemléletben egyértelmű az a jel alapú megkülönböztetés, amely szerint a köznyelvben használatos *köznyelvi szavak*tól különböztetik meg a szaknyelvekben előforduló szavakat, vagyis a *szakszavakat*, szóalakjuk és jelentésük egyezése vagy különbözősége alapján. Valójában – mint a 4. C) pontban részleteztem – a szakszókins kontrasztív szemléletű osztályozásában pontosabb volna négyféle csoport elkülönítése egymástól. Ugyancsak e kontrasztív megközelítés alapján célszerű összehasonlítani a köznyelvben és a szaknyelvekben előforduló morfológiai és mondatszerkezeti jellegzetességeket.

3. A szavak osztályozását a szociolingvisztikai kategorizálás csak akkor teszi objektívvé, ha az egyes szavakról eldönthető, hogy melyik kategóriába sorolhatók be. Ahhoz azonban, hogy egy adott szóról el lehessen dönteni, hogy szakszó-e vagy sem, pontosan kell ismernünk a jelentését, és pontosan kell tudnunk, mely szavak a köznyelvi szavak. – Ez utóbbi nehézség fellép a dialektológiában is, amikor arról kell dönteni, hogy egy nyelvjárásban használt szó tájszó-e. Azt viszont nem minden esetben lehet tudni, hogy egy adott szó köznyelvi-e, ennek pedig több oka is lehet: „1. nincs minden köznyelvi szó szótározva, azaz nincs minden köznyelvi szónak a köznyelvi státusa megállapítva; 2. a szókészlet gyors változásával nem tud lépést tartani a szókészlet szótári feldolgozása, illetőleg az aktualizált köznyelvi értelmező szótárak megjelentetése; 3. a köznyelvi szótárak minősítéseiben is lehetnek következetlenségek, pontatlanságok” (HEGEDŰS 2001: 379). – A köznyelvi szavak és a szakszavak jelentésbeli azonosságát vagy különbözőségét csak akkor lehet megállapítani, ha mindkettő jelentését ismerjük, ehhez pedig az szükséges, hogy mind a köznyelvi szó, mind a szakszó jelentése definiálva legyen (szótárban, adatbázisokban), vagyis a meghatározó jegyek alapján eldönthető legyen egy szó hovatartozása. Mindebből pedig az következik, hogy minél több szó (köznyelvi és szakszó) alakja és jelentése lesz pontosan rögzítve, annál pontosabban és annál több konkrét szóról lehet megállapítani, hogy mely csoportba sorolható be. Vagyis a *szókincsvizsgálatokat az viszi előre, ha az osztályozáshoz szükséges módszerek és paraméterek rendelkezésre állnak*. Például a közoktatási tankönyvek szókincsének vizsgálata, ezen belül annak eldöntése, mi számít szakszónak (vagy idegen szónak) és mi nem, éppen azért nem lehet objektív, mert nem állnak rendelkezésünkre olyan kritériumok, amelyek a viszonyítás lehetőségét megadnák (FÓRIS 2006).

4. Hosszú ideig, körülbelül az 1970-es évekig, a szaknyelvi kutatások szinte kizárólag a lexikai vizsgálatokra korlátozódtak. A kvantitatív nyelvészet és a szövegnyelvészet újfajta megközelítésének eredményeképpen azonban a köznyelvi szövegek mellett a szakszövegek több szempontú vizsgálata is megkezdődött. Ennek eredményeként megállapították többek között, hogy a szakszövegeket nem, vagy nem csak a lexikai állományuk teszi szakszöveggé, hanem céljuk, és bizonyos, a köznyelvi szövegektől eltérő statisztikai jellemzők, mint például egyes grammatikai szerkezetek, mondatszerkezetek nagyobb előfordulási gyakorisága, amely nyelvenként és műfajonként is eltérhet egymástól (pl. passzív vagy műveltető szerkeze-

tek, szógyakoriság). A nemzetközi szakirodalomban általában HOFFMANN (1985) összefoglaló munkájához kötik annak felismerését, hogy a szaknyelv nem csak a szakszókincsrel jellemezhető. A szaknyelvi vizsgálatok hangsúlya ezzel a lexika szintjéről áttevődött a mondatok és a szövegek szintjére, valamint előtérbe került a szakszövegek pragmatikai szempontú elemzése.

5. A nyelvészek objektív kritériumokat keresnek arra vonatkozóan, mi alapján lehet eldönteni, hogy egy adott szöveg szakszövegnek tekinthető-e vagy sem. Eleinte a szókincshez kötötték, vagyis ha szakszavak vannak a szövegben, akkor az szakszöveg – ennek azonban ellentmond az, hogy a) vannak olyan szövegek, amelyek közérthetően, kevés szakszóval írnak le egy témát, mégis szakszövegnek minősíthetők; b) vannak olyan szövegek, amelyek sok szakszót tartalmaznak, mégis más műfajba sorolhatók (szépirodalmi művek, pl. Somlyó György több verse). Egyes szerzők a szöveg célját tartják a legfontosabb kritériumnak, mások több együttes kritérium megfelelőségéhez kötik, például a címzett, a téma, a cél szerepéhez (SOBRERO 1993).

6. A szaknyelvi vizsgálatok új irányzatai. – Az 1990-es években a pragmatikai szemlélet és a fordításkutatás újabb irányba terelte a szövegvizsgálatokat, ezen belül a szakszövegek elemzését is. Több új szövegtipológia megalkotása után a pragmatikai szemléletű szövegtipológia – amely szövegen kívüli, kommunikatív-pragmatikai kritériumok alapján osztályozza a szövegeket – a korábbiaknál pontosabb lehetőséget ad a szakszövegek megfelelően differenciált osztályozására és elemzésére (GÖPFERICH 1995; KÁROLY 2007: 142–4; TOLCSVAI NAGY 2001: 331–8). Ezek az eredmények arra hívják fel a figyelmet, hogy szakszövegek jellemzőit nem lehet „általában” leírni, hanem ennél pontosabban, árnyaltabban, tárgykörökre és műfajokra bontottan célszerű tanulmányozni őket. Például a tudományos publikációk műfaji jellemzői sok hasonlóságot mutatnak egymással, valamint a termékleírások vagy a használati utasítások között is sok közös szerkezeti jellemzőt lehet kimutatni, akkor is, ha más témáról (vagy más nyelven) írták azokat. Ebből következően a szövegek műfaji jellemzői nem társadalmi meghatározottságúak elsődlegesen, hanem kommunikatív-műfaji sajátosságokat mutatnak.

A nyelvváltozatok kutatásával más nyelvészeti diszciplínák is foglalkoznak, így a szókincsvizsgálatokkal foglalkozó jelalapú (szemasziológiai) lexikológia és lexikográfia, valamint a fogalomalapú (onomaszológiai) terminológia és terminográfia. A terminológiai vizsgálatok nem a nyelvváltozatot használó társadalmi csoport jellemzői alapján közelítenek a szaknyelvekhez, hanem céljuk a nyelv fogalomalapú leírása. Abból indulnak ki, hogy a nyelv feladata a világi környezetből származó ismeretek továbbítása, vagyis a fogalmakban absztrahált ismereteket kell a nyelvnek mint kommunikációs rendszernek közvetíteni. Ezért a fogalmat, valamint a fogalom és a jelölő viszonyát, a jelentést állítják a kérdéskör középpontjába. A terminológia tárgykörében végzett vizsgálataim eredményei azt mutatják, hogy a szaknyelvek kérdéskörében mutatózó ellentmondások a fogalomalapú megközelítéssel, valamint más típusú modellek és módszerek kidolgozásával feloldhatók.

Kulcsszók: szaknyelv, szociolingvisztika, modell, szakszókincs, terminológia.

A hivatkozott irodalom

- ABLONCZYNÉ MIHÁLYKA LÍVIA 2006. Gazdaság és nyelv. Lexikográfia és terminológia kézikönyvek 2. Lexikográfia Kiadó, Pécs.
- BALÁZS GÉZA – DEDE ÉVA szerk. 2008. Európai nyelvmuvelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene, jövője. Inter Kht. – PRAE.HU, Bp.
- BÁNCZEROWSKI JANUSZ 2003. A szaknyelvek szerepe a civilizációs fejlődésben. Magyar Nyelvőr 277–82.
- BÁNCZEROWSKI JANUSZ 2004. A szaknyelvek és a szaknyelvi szövegek egyes sajátosságairól. Magyar Nyelvőr 446–52.
- BENKŐ LORÁND 1988. Irodalmi nyelv – köznyelv. In: KISS–SZÜTS szerk. 1988: 15–33.
- BERGENHOLTZ, HENNING – TARP, SVEN eds. 1995. Manual of specialised lexicography. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- CSERESNYÉSI LÁSZLÓ 2004. Nyelvek és stratégiák. Avagy a nyelv antropológiája. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- DÁNIEL ÁGNES 1982. Szaknyelv vagy szakmai nyelvhasználat? Szakszöveg vagy szaktudományos szöveg? Magyar Nyelvőr 337–42.
- FÁBIÁN PÁL 1955. A gazdasági élet nyelve. In: PAIS szerk. 1955: 165–226.
- FÁBIÁN PÁL 1984. Nyelvmuvelésünk évszázadai. Gondolat, Bp.
- FÓRIS ÁGOTA 2005. Hat terminológia lecke. Lexikográfia és terminológia kézikönyvek 1. Lexikográfia Kiadó, Pécs.
- FÓRIS ÁGOTA 2006. A terminológiai szemlélet a tankönyvek minőségi megítélésében. Iskolakultúra 16/5: 79–88.
- FÓRIS ÁGOTA 2007a. A terminológiai fejlesztés feladatai: a műszaki-tudományos terminusok rendszerezése. Magyar Nyelv 55–66.
- FÓRIS ÁGOTA 2007b. A terminológia terminológiája. In: PUSZTAY JÁNOS szerk., A magyar mint veszélyeztetett nyelv? BDF, Szombathely. 122–33.
- FÓRIS ÁGOTA 2008a. Kutatásról nyelvészeknek. Bevezetés a tudományos kutatás módszertanába. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- FÓRIS ÁGOTA 2008b. A mérés szerepe a nyelvtudományi kutatásokban. Magyar Terminológia 1: 167–88.
- GÖPFERICH, SUSANNE 1995. A pragmatic classification of LSP texts in science and technology. Target 7: 305–26.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 1964. Szaknyelvi kalauz. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 1988. A szaknyelvek és a csoportnyelvek jelentősége napjainkban. In: KISS–SZÜTS szerk. 1988: 85–107.
- HAJDÚ MIHÁLY 1980. A csoportnyelvekről. MCsD. 1. ELTE-MTA, Bp.
- HEGEDŰS ATTILA 2001. A nyelvjárási szókészlet és vizsgálata. In: KISS szerk. 2001: 375–408.
- HOFFMANN, LOTHAR 1985. Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. 2., völlig neu bearbeitete Auflage. Akademie-Verlag, Berlin. (1. Auflage: 1976.)
- KÁROLY KRISZTINA 2007. Szövegtan és fordítás. Akadémiai Kiadó, Bp.
- KERESZTESI MÁRIA 1935. A magyar matematikai műnyelv története. Harmathy Nyomdavállalat, Debrecen.

- KISS JENŐ 1995. Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- KISS JENŐ 1998. Tájszavak és tájszótárak – régi kérdéskör, új problémák. Magyar Nyelvőr 426–37.
- KISS JENŐ 2001. A nyelvi változatosság és a nyelvváltozatok. In: MDial. 25–30.
- KISS JENŐ 2002. Tájszótárírás és tájszótárak. Magyar Nyelvőr 391–415.
- KISS JENŐ – SZÜTS LÁSZLÓ szerk. 1988. A magyar nyelv rétegződése. 1–2. Akadémiai Kiadó, Bp.
- KLÁR JÁNOS – KOVALOVSKY MIKLÓS 1955. Műszaki tudományos terminológiánk alakulása és fejlesztésének főbb kérdései. MTESZ, Budapest.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1955. Tudományos nyelvünk alakulása. In: PAIS szerk. 1955: 227–312.
- KURTÁN ZSUZSA 2003. Szakmai nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- LÉVY, PIERRE 2008. Az értelmiség új felelőssége a kommunikáció korában. Információs Társadalom 8/4: 8–11.
- PAIS DEZSŐ szerk. 1955. Nyelvünk a reformkorban. Akadémiai Kiadó, Bp.
- PELLES TAMÁS 2005. A terminológia szerepe a megértésben – példák a matematikából. In: CS. JÓNÁS ERZSÉBET – SZÉKELY GÁBOR szerk. 2005. Nyelvek és nyelvoktatás Európa és a Kárpát-medence régióiban. A XIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Nyíregyháza, 2005. április 5–7. I–II. A MANYE kongresszusok előadásai 1. MANYE – Bessenyei György Könyvkiadó, Pécs–Nyíregyháza. 232–6.
- PUSZTAI ISTVÁN 1982. Szaknyelvművelésünk időszerű kérdései. Magyar Nyelv 67–76.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD 1988. A belső nyelvtípusok néhány kérdéséről. In: KISS–SZÜTS szerk. 1988: 108–19.
- SEREGY LAJOS 1989. Mi a szaknyelv? In: BÍRÓ ÁGNES – FELDE GYÖRGYI – KEMÉNY GÁBOR – SEREGY LAJOS – TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk. 1989. Szaknyelvi divatok. Gondolat Kiadó, Bp. 13–27.
- SOBRERO, ALBERTO 1993. Le lingue settoriali. Istituto dell’Enciclopedia Italiana, Roma.
- SZŐKEFALVI-NAGY ZOLTÁN 1972. A magyar kémiai szaknyelv kialakulása. In: SZABADVÁRY FERENC – SZŐKEFALVI-NAGY ZOLTÁN szerk. 1972. A kémia története Magyarországon, Akadémiai Kiadó, Bp. = <http://www.kfki.hu/chemonet/hun/teazo/gyujt/nyelv.html>; <http://www.kfki.hu/chemonet/hun/teazo/gyujt/nyelv2.html>.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2001. A magyar nyelv szövegtana. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2003. A magyar nyelvi rétegződést bemutató modellekről. In: HAJDÚ MIHÁLY – KESZLER BORBÁLA szerk. 2003. Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp. 272–7.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk. 2002. Nyelvi fogalmak kisszótára. Korona Kiadó, Bp.
- TOLNAI VILMOS 1929. A nyelvújítás. Magyar Tudományos Akadémia, Bp.
- WACHA IMRE 1992. A nyelvi rétegződés kérdései. In: KEMÉNY GÁBOR szerk. 1992. Normatudat – nyelvi norma. MTA Nyelvtudományi Intézet, Bp. 49–105.
- WARDHAUGH, RONALD 1995. Szociolingvisztika. Osiris Kiadó, Bp.

Models and methods in LSP research: A sociolinguistic approach

One of the objectives of this paper is to survey certain fundamental concepts of LSP research; another objective is to discuss certain models and methods of sociolinguistic research from among the various approaches employed in LSP descriptions. The principles of language cultivation and their relationship with LSP research, some models and names of types of language varieties, the connection between LSP research and sociolinguistics, the interpretation of the concept 'Language for Special Purposes', and types of classification of word stock and technical vocabulary are presented; then, four classes of technical vocabulary are established according to form, meaning, and communicative value. Finally, conclusions are drawn and new directions of LSP research are summarized.

Keywords: LSP, sociolinguistics, model, technical vocabulary, terminology.

ÁGOTA FÓRIS